

ХУЛОСАИ
шурои диссертатсионии 6D.КOA-018 назди Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илм

Парвандаи аттестатсионии № _____
Қарори шурои диссертатсионӣ
аз 21-уми апрели соли 2026, №119

Барои сазовор донистани Холиқзода Омина Абдулваҳоб, шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Диссертатсияи Холиқзода Омина Абдулваҳоб дар мавзӯи «Таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик (даврони қадим ва асрҳои миёна)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим дар бораи ҳуқуқ ва давлат санаи 31-уми январӣ соли 2026, №108 аз ҷониби шурои диссертатсионии 6D.КOA-018 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, кӯчаи Буни Ҳисорак, толори шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносӣ, фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 05 июли соли 2024, №224/шд) ба ҳимоя қабул карда шудааст.

Довталаби дараҷаи илмӣ Холиқзода Омина Абдулваҳоб 24-уми июни соли 1986 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таваллуд шудааст. Холиқзода Омина Абдулваҳоб соли 2005 ба факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дохил шуда, онро соли 2010 бо ихтисоси ҳуқуқшиносӣ хатм намудааст.

Мавсуф солҳои 2007-2018 ба ҳайси лаборанти кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавӣ кор карда, аз соли 2018 то ҳол дар вазифаҳои ассистент ва муаллими калони кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон фаъолият намуда истодааст.

Мавзӯи рисолаи номзадиаш мавзӯи «Таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик (даврони қадим ва асрҳои миёна)» дар ҷаласаи шурои олимони факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2019, №9 (18-19) тасдиқ шудааст.

Рисолаи мазкур дар ҷаласаи кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 20 декабри соли 2025, №5 муҳокима ва ба ҳимоя тавсия шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Саъдизода Ҷаҳонгир – Саъдизода Ҷаҳонгир – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири шӯъбаи рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеаи Дастгоҳи Раиси шаҳри Душанбе.

Муқарризи расмӣ:

Сафарбекзода Ҳукмиддин Сафарбек – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, муовини ректор оид ба илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав;

Қодирзода Ғолиб Нурулло – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии факултети №2 Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар – Муассисаи таҳсилоти олии касбӣ «Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе).

Дар ҳуҷҷати мусбати додасудаи муассиса, ки аз ҷониби ташхисгар Холинова М.М. номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудирӣ кафедраи кафедраи назарияи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омода гардида, аз ҷониби раиси семинари васеи илмӣ-назариявӣ Абдулхонов Ф.М. – дотсенти кафедраи назарияи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва котиби ҷаласа, мутахассис-коргузори кафедраи назарияи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Иброҳимова Д.Ҳ., имзо ва аз ҷониби ректори Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент Сафарзода Д.Ҷ. санаи 1-уми апрели соли 2026 тасдиқ шудааст, қайд менамояд, ки диссертатсия ба талаботи бандҳои 31,33,34 ва 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 (бо тағйири иловаҳо аз 26 июли соли 2023, №295) тасдиқ шудааст, мутобикат менамояд.

Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорони мазмун ва мантиқи ягонаи дохилӣ мебошад. Сатҳи навгонии илмии диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоди тавсияҳои амалие, ки ба ҳимояи пешниҳод шудаанд, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ саҳми шахсии муаллифро тасдиқ менамоянд. Инчунин, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳанд. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар 17 мақолаи илмӣ нашр карда шудаанд, ки 3 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардида, фарогирандаи мазмун ва моҳияти диссертатсия мебошанд. Дар интишорот натиҷаҳои асосӣ, ҳуҷҷатҳои таҳқиқот ва тавсияҳои муаллиф инъикоси ҳурро ёфтаанд. Теъдоди маҷмӯи чопшуда ба банди 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 (бо тағйири иловаҳо аз 26 июли соли 2023, №295) тасдиқ гардидааст, мутобик мебошад.

I. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расидаанд:

[1–М]. Холиқова, О.А. Эътирофи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон дар Қуръон [Матн] / О.А. Холиқова // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон (маҷаллаи илмӣ-амалӣ). – Душанбе, 2021. – № 2 (22). – С. 57-71; ISSN 2414 9217.

[2–М]. Холиқова, О.А. Сарчашмаҳои маънавий-ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон дар таърихи халқи тоҷик [Матн] / О.А. Холиқова // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон (маҷаллаи илмӣ-амалӣ). – Душанбе, 2022. – № 2 (26). – С. 73-86; ISSN 2414 9217.

[3–М]. Холиқова, О.А. Ҳуқуқи инсон дар катибаҳои бостон [Матн] / О.А. Холиқова // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон (маҷалаи илмӣ-амалӣ). – Душанбе, 2025. – № 1 (37). – С. 86-91; ISSN 2414 9217.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[4–М]. Холиқова, О.А. Нақши Конституция дар таҳкими ҳуқуқи модар ва кӯдак [Матн] / О.А. Холиқова // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон (маҷалаи илмӣ-амалӣ). – Душанбе, 2018. – № 4 (12). – С. 127-133.

[5–М]. Холиқова, О.А. Манъи зӯрварӣ нисбат ба занон [Матн] / О.А. Холиқова // Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон ва равандҳои муосири рушди ҳуқуқи инсон: мушкилот ва дурнамо (маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба 70-умин солгарди қабули Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон) / зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 221-225.

[6–М]. Холиқова, О.А. Мушкилоти никоҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / О.А. Холиқова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (солҳои 2019-2021)» ва «400-солагии Миробид Сайиди Насафӣ». Ҳафтаи илм. Ҷилди II. – Душанбе: Ҷопхонаи ДМТ, 2019. – С. 128.

[7–М]. Холиқова, О.А. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон дар Эълумияи Куруши Кабир [Матн] / О.А. Холиқова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: «Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низомии ҳуқуқии миллӣ: заминаҳои рушд ва дурнамои илми ҳуқуқшиносӣ» бахшида ба «25-солагии қабули Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «70-солагии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» / зери таҳрири н.и.х., дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе, 2019. – С. 227-231.

[8–М]. Холиқова, О.А. Эътирофи ҳуқуқи инсон дар нахустин сарчашмаҳои ҳуқуқии халқи тоҷик [Матн] / О.А. Холиқова // Ҳуқуқи инсон: мушкилот, роҳҳои ҳал ва дурнамо (маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба таҷлили рӯзи қабули Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон) / зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 406-409.

[9–М]. Холиқова, О.А. Андешаҳои ҳуқуқи инсон дар Авесто ва Вандидод [Матн] / О.А. Холиқова // Масъалаҳои назариявӣ амалисозии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ (7-уми декабри соли 2020) / зери таҳрири д.и.х., профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 353-360.

[10–М]. Холиқова, О.А. Андешаҳо оид ба ҳуқуқи инсон дар «Авесто» [Матн] / О.А. Холиқова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба ҷашнҳои «5500-солагии Саразми бостонӣ», «700-солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Хучандӣ» ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040)» / зери назари д.и.и., профессор Хушвахтзода Қ.Х. ва д.и.к., профессор Сафармамадзода С.М. – Ҷилди II. – Душанбе: Ҷопхонаи ДМТ, 2020. – С. 108.

[11–М]. Холиқова, О.А. Аҳамияти омузиши таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик [Матн] / О.А. Холиқова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба ҷашнҳои «30-солагии истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «110-солагии

Шоири халқии Тоҷикистон, Қаҳрамони Тоҷикистон Мирзо Турсунзода», «110-солагии Нависандаи халқии Тоҷикистон Сотим Улуғзода» ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040)» / зери назари д.и.и., профессор Хушвахтзода Қ.Х. ва д.и.к., профессор Сафармамадзода С.М. – Чилди II. – Душанбе: Чопхонаи ДМТ, 2021. – С. 111-112.

[12–М]. Холикова, О.А. Общая характеристика правовых систем Китая и Таджикистана [Текст] / О.А. Холикова, Н.А. Холиков // Права человека в процессе глобализации: материалы Республиканской научно-теоретической конференции (7 декабря 2021 года) / под ред. д.ю.н., профессора Рахмона Д.С. – Душанбе: Типография ТНУ, 2021. – С. 133-140.

[13–М]. Холикова, О.А. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон дар Қонунномаи Сосониён [Матн] / О.А. Холикова // Ҳуқуқи инсон: дирӯз ва имрӯз: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ (9-уми декабри соли 2022) / зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Курбонализода Н.Ш. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2022. – С. 145-152.

[14–М]. Холикова, О.А. Андешаҳои ҳуқуқи инсон дар таърихи халқи тоҷик дар давраи низоми ҳуқуқи зардуштӣ [Матн] / Ҷ. Саъдизода, О.А. Холикова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ ҳаёти устодону кормандони факултети ҳуқуқшиносии ДМТ бахшида ба «75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон», «115-солагии академик Бобочон Ғафуров», «145-солагии бунёдгузори адабиёти муосири тоҷик Садриддини Айни», «2023 – Соли забони русӣ» ва «2025 – Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо». – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2023. – С. 324-328.

[15–М]. Холикова, О.А. Мафҳум ва моҳияти сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон [Матн] / Ҷ. Саъдизода, О.А. Холикова // Масъалаҳои назариявӣ ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию назариявӣ (5-уми декабри соли 2023) / зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Мирзозода П.З. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2023. – С. 106-112.

[16–М]. Холикова, О.А. Ҳуқуқи инсон дар катибаҳои бостон: таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ [Матн] / Ф.М. Шоев, О.А. Холикова // Ҳуқуқи инсон: масъалаҳои назарӣ ва амалӣ: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию назариявӣ (6-уми декабри соли 2024) / зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Мирзозода П.З. – Душанбе: Сомон принт, 2024. – С. 175-179.

[17–М]. Холикова, О.А. Аҳамияти омӯзиши таҳввули ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик дар замони муосир [Матн] / О.А. Холикова // Ҳуқуқи инсон ва мушкilotи замони муосир: маводи конференсияи байналитлалӣ илмию назариявӣ бахшида ба таҷлили Рӯзи байналмилалӣ ҳуқуқи инсон, 80-умин солгарди таъсисёбии СММ, элон гардидани солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақами ва инноватсия» ва қабул гардидани қатъномаи СММ зери унвони «Нақши зехни сунӣ дар фароҳам овардани имконоти навин барои устувор дар Осиёи Марказӣ», 5-уми декабри соли 2025. – Душанбе, 2025. – С. 403-409.

III. Воситаи таълимӣ:

[18–М]. Раҳмон, Д.С., Саъдизода, Дж., Шоев, Ф.М., Искандаров Ш.Ф., Холикова, О.А., Холиков, Н.А. Основы государства и права [Текст]: учебное пособие / Д.С. Раҳмон, Дж. Саъдизода, Ф.М. Шоев, Ш.Ф. Искандаров, О.А. Холикова, Н.А. Холиков; под ред. д.ю.н., профессора Холикова А.Г. – Душанбе: ЭР-граф, 2021. – 136 с.

Ба автореферати диссертатсия аз ҷониби шахсони зерин тақризҳо навишта шуда, ба шурои диссертатсионӣ ворид шудаанд:

Одиназода Р.С. – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, директори Муассисаи давлатии Маркази барномаҳои байналмилалӣи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Бобоҷонзода И.Ҳ. – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири шуъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи Институти давлат ва ҳуқуқи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон;

Элназаров Д.Х. – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудири кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии факултети ҳуқуқшиносии Муассисаи байнидавлатии таҳсилоти олии донишгоҳи (Славянии) Рорссия ва Тоҷикистон;

Каримҷонзода М.К. – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, декани факултети таърих, ҳуқуқ ва муносибатҳои байналмилалӣи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб;

Ҳамаи тақризҳо мусбат буда, дар онҳо баъзе эроду тавсияҳои хусусияти мувоҳисавидоштаи зерин пешниҳод шудаанд:

1. Таҳқиқбаранда дар хулосаи сенздаҳуми худ ишора менамояд, ки «дар асрҳои миёна ҳуқуқи инсон бештар тавассути афкори мутафаккирони тоҷику форс вориди андеша ва зеҳни мардум гардида, заминаро барои бунёди ҷомеаи адолатпарвар гузошт» (саҳ. 37). Воқеан, яке аз роҳҳои дар зеҳни мардум ҷой додани ҳуқуқи инсон, ин тавассути афкори мутафаккирон ба ҳисоб меравад. Аммо, муаллиф дар ин самт боризияти таъсири санадҳои марҳилаи гузаштаро дар таҳкими андешаи ҳуқуқи инсон дар асрҳои миёна ишора наменамояд. Аз ин дидгоҳ, хуб мешуд, агар пажӯҳишгар зимни ҷимояи ошкоро ба масъалаи мазкур равшанӣ андохта, ҷойгоҳи афкори мутафаккирони аҳди қадим ва санадҳои таърихӣ-ҳуқуқии дар ин марҳила қабулшударо дар ташаккули андешаи ҳуқуқи инсон дар асрҳои миёна муайян намояд.

2. Муаллиф дар автореферат чунин овардааст: «Аз моҳияти меъёрҳои авастой бармеояд, ки дар ин марҳила як қатор ҳуқуқҳои кӯдакон мавриди танзим қарор гирифта буданд. Масалан, дар қисмати Вандидоди Авасто чунин ҳуқуқҳои кӯдакон танзим шудаанд: ҳуқуқ ба моликият, ҳуқуқ ба ҳаёти осоишта, ҳуқуқ ба муносибати хуб, ҳуқуқ ба бастанӣ шартномаҳо, ҳуқуқ ба ҳаёти кӯдаки таваллуднашуда, ҳуқуқ ба тандурустӣ, ҳуқуқ ба никоҳ ва ғ.» (саҳифаи 21). Аз навиштаи муаллиф бармеояд, ки дар низоми ҳуқуқии зардуштӣ кӯдакон ҳуқуқи бастанӣ шартномаҳоро доштанд, вале муаллиф мушаххас нагуфтааст, ки кадом намуди шартномаҳоро кӯдакон метавонистанд, ки банданд. Аз муаллифи рисола хоҳиш карда бешавад, ки зимни ҷимоя ба ин масъала равшанӣ андозад.

3. Муаллифи рисолаи илмӣ нахустин ҳуқуқшиносии татбиқкунандаи адолатро дар сарзамини тоҷикон – Урвахшайа муаррифӣ кардааст, аммо дар матни таҳқиқоти илмӣ он ба таври пурра мавриди таҳлил қарор нагирифта, хусусиятҳои тадбиқи адолати судӣ дар он ба таври кофӣ муайян нагардидаанд. Хуб мешуд, муҳаққиқ зимни таҳқиқотҳои баъдӣ ба ин масъала тавачҷуҳи бештар зоҳир менамуд.

Дар маҷмӯъ, эродҳои зикршуда сатҳу сифати корро коста намегардонанд.

Муқарризон ва муассисаи пешбар бо дарназардошти муқаррароти бандҳои 61-70 ва 74-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, №267 (бо тағйиру иловаҳо аз 26 июни соли 2023, № 295) тасдиқ шудааст, интихоб ва таъин гардидаанд.

Ҷамҷунин, интихоби муқарриси расмӣ ва муассисаи пешбар бо он асоснок карда мешавад, ки онҳо аз рӯи ихтисоси 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат дар сатҳи дахлдор таҳқиқоти илмӣ анҷом додаанд ва корҳои илмӣ таҳқиқоти онҳо ба масъалаи гуногуни кори илмӣ анҷомдодашуда, алоқамандии зич доранд.

Шури диссертатсионӣ қайд мекунад, ки аз тарафи довталаби дараҷаи илмӣ дар асоси иҷро кардани таҳқиқоти илмӣ:

– **коркард карда шуд:** натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ мафҳум ва моҳияти сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон; таҳлили ҳаматарафаи таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқ; андешаи ҳуқуқи инсон дар Авесто, махсусан дар қисмати Вандидод; эътирофи ҳуқуқи инсон дар Эълomiaи Куруши Кабир; таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар Қонунномаи Сосониён сурат гирифта, нақши ин сарчашма дар шинохти ҳуқуқҳои соҳавии инсон; таҳлили сарчашмаҳои расмӣи давлатӣ оид ба ҳуқуқи инсон дар ҳуқуқи асримиёнагӣ; андешаи ҳуқуқи инсон дар афкори мутафаккирони тоҷику форс дар асрҳои миёна коркард карда шуд.

– **пешниҳод шудааст:** Ҳуқуқи инсон ва унсурҳои муҳимму бунёдии он дар масири таърихи халқи тоҷик дар ҳама давраҳои рушди фарҳанги ҳуқуқии ниёғони мо дар сатҳҳои мухталиф дарк ва эҳсос мешуд. Паҳнои анъанаи ҳуқуқии давлатдориҳои Пешдодиён ва Каёниён, таркиби оилаи ҳуқуқии зардуштӣ, низоми ҳуқуқи исломӣ бо мактаби ҳуқуқи мовароуннаҳрии фикҳи ҳанафӣ, ҳуқуқи замони Шуравӣ бо ҳама маҳдудияту иллатҳои замонию макониашон теъдоди муайяни арзишҳои ҳуқуқию падидаҳои сиёсиеро доро будаанд, ки дар ин ё он сатҳ ҳуқуқу озодиҳои ҷудогонаи инсонро эълон, ҳифз ва тарғиб кардаанд. Онҳоро нодида гирифтани ва эътироф накардани инҳирофи омӯзиши таърихи ҳуқуқи халқ аст. Аз зумраи чунин сарчашмаҳои нодире, ки дар таърихи ҳуқуқи миллати мо дар самти ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон нақши бориз бозидаанд, анъанаи одилонаи идораи давлат аз ҷониби Пешдодиёну Каёниён, таълимоти оилаи ҳуқуқии зардуштӣ, Вандидод, Эълomiaи Куруши Кабир оид ба ҳуқуқу озодиҳои инсон, Қонунномаи Сосониён ва дигар сарчашмаҳои нодире фарҳанги ҳуқуқи исломӣ ва қонунгузориҳои замони Шуравӣ будаанд.

– **исбот шудааст:** Аз нигоҳи мо, таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик тавассути се роҳ сурат гирифтааст: а) бо роҳҳои расмӣ-давлатӣ. Мисол, тавассути Эълomiaи Куруши Кабир, Хвешкори редагон (муқарроти давлатӣ оид ба ҳуқуқҳои кӯдакони томактабӣ), Шояст нашоаст (амалҳои иҷозатдодашуда ва манъшуда), Қонунномаи Сосониён (мотикони ҳазор додистон); б) тавассути тарғиботи ҳуқуқ ба озодии эътиқод. Масалан, тарғиби китобҳои муқаддаси динӣ (Авесто, Қуръон ва диг.), ҳадисҳои пайғамбари дини ислом Муҳаммад (с); в) бо роҳҳои маънавӣ-ҳуқуқӣ, ки он дар афкори мутафаккирони тоҷику форс, дар шарҳи аҳкоми динии олимону донишмандон оварда шуда, роҳи маънавӣ-ҳуқуқии инкишофи ҳуқуқи инсонро дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик муаррифӣ мекунанд.

– **ҷорӣ намудани:** Бо дарназардошти рушди босуръати технология ва зарурати ҳифзи ҳуқуқҳои шахрвандон дар фазои рақамӣ, мувофиқи самтҳои

афзалиятноки сиёсати давлатӣ дар соҳаи рақамигардонӣ, тавсия дода мешавад, ки дар назди Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ё Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Маркази миллии тадқиқоти ҳуқуқи инсон ва технологияҳои рақамӣ таъсис дода шавад, ки самтҳои фаъолияти он шомили таҳқиқи ҳуқуқ ба махфият, озодии баён, Ҳимояи маълумоти шахсӣ ва таҳияи дастурҳои ҳуқуқии миллӣ дар соҳаи киберҳуқуқ бошанд. Марказ метавонад ба рушди ҳуқуқи рақамӣ ва таҳкими қафолатҳои конститутсионии шаҳрвандон дар шароити ҷаҳони рақамӣ мусоидат намояд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот бо он асоснок карда шудааст, ки нуктаҳои илмие, ки дар рисола манзур карда шудаанд, метавонанд дар таҳияву таҷдиди қонунгузории соҳаи ҳуқуқи инсон, омодагии стратегия, барнома ва концепсияҳои давлатӣ, рушди василаҳои (механизмҳои) Ҳимояи ҳуқуқи инсон, таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон саҳмгузор бошанд. Инчунин, натиҷаҳои рисолаҳо метавон дар таълими фанҳои «Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон», «Ҳуқуқи инсон», «Таърихи ҳуқуқи инсон», «Ҳуқуқшиносии муқоисавӣ» ва курсҳои махсуси «Механизмҳои Ҳимояи ҳуқуқи инсон», «Ҳуқуқи закон» ва ғ., ҳангоми навиштани қорҳои илмӣ-таҳқиқотии муҳаққиқони дигар истифода бурд.

Вобаста ба масъалагузории дар диссертатсия ҷойдошта, ҳалли вазифаҳои зеринро самаранок мешуморем: муайян намудани мафҳум ва моҳияти сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон; таҳлили ҳамаҷаҳади таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқ; муайян намудани андешаи ҳуқуқи инсон дар Авесто ва Вандидод; баррасии эътирофномаҳои ҳуқуқи инсон дар Эълумияи Куруши Кабир; муайян кардани таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар Қонунномаи Сосониён; таҳлили сарчашмаҳои расмӣ давлатӣ оид ба ҳуқуқи инсон дар асрҳои миёна; омузиши андешаи ҳуқуқи инсон дар афкори мутафаккирони тоҷику форс дар асрҳои миёна

– **баён шудани ҳуқуқи инсон ҳамчун неъмат** оид ба ҳуқуқи инсон дароҷад, ҳеч мумкин нест, ки инсонҳои як қураи замин ин ҳислати дарқро дошта бошанду дигарашон не. Ҳуқуқи инсон ҳамчун унсур ва сифати муҳимми зухури инсонӣ арзанда, тадриҷан дар ҳавзаҳои мухталифи тамаддун ташаккул ёфтааст. Барои рушди зухури арзандаи он ҳамма халқу миллатҳо ва ҳамма тамаддунҳо дар масири таърихи башар саҳмгузори кардаанд. Инкори якҷонибаи ин воқеият ба манфиати як тамаддун, инкори ҳуқуқи инсон ҳамчун падидаи фарогир ва фароунсур ва ҳоси инсон буда, таркибан ғалат аст. Зеро, инкори ин ҳислати як гурӯҳи қалони ҷомеаи инсонӣ, худ эътироф накардани ҳаққи табиӣ онҳо ба ин неъмат буда, поймолномаҳои ҳуқуқи зиндагии арзандаи онҳост.

– **ошкор гардидани** Анъанаи адолатноки додгоҳии Пешдодиён, эҳтироми ҳаққи халқ дар давлатдорӣ бостонии Эрону Тӯрон, таҷрибаи адолатпарварию салтанатҳои Ҳахоманишиҳою Сосониён дар қори ташаккули низоми инсондӯстии давлатҳои ҳавзаи Ховари Миёнаи асрҳои миёна, миёни мардуми ориёӣ нақши қалидӣ бозидаанд. Аз мазмун ва моҳияти Авесто ва қисматҳои ҷудоғонаи он метавон мушаххас намуд, ки дар низоми ҳуқуқии зардуштӣ ба сифати нахустин довар, эҷодкунандаи меъёр ва танзимкунандаи муносибатҳо – Урвахшайа муаррифӣ шудааст. Урвахшайа дар баробари додгустарӣ ва таъмини адолат, инчунин ба танзими муносибатҳо машғул буда, меъёрҳои

хусусияти танзимкунандаро эҷод карда, дар муносибатҳои додгоҳӣ аз онҳо истифода менамуд.

– **омухта шуданд:** Конститутсияи ҚТ, қонунҳои конституционӣ, кодексҳо, қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати ҚТ, барнома ва стратегияҳои давлатӣ, инчунин сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ.

– **аз нав такмил додан:** андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик моҳияти пайдарҳамӣ дошта, аз як марҳилаи таърихӣ ба марҳилаи дигар бо назардошти ба инобат гирифтани унсур ва омилҳои таъсиррасонандаи марҳилаи сипаришуда дар марҳилаи навин инкишоф ёфтааст. Яъне, қонуни инқори рушди муносибатҳои иҷтимоӣ дар доираи меросияти таърихӣ ва асосҳои диалектикаи рушди муносибатҳо дар фазои ҳуқуқӣ тавассути падидаҳо ва мақулаҳои ҳуқуқӣ бо тамоюли таъсири анъанавияти шарқӣ риоя шудааст. Далели равшани ин гуфтаҳо метавон аз мавҷудияти андешаи ҳуқуқи инсон дар асрҳои бостон ва дар асрҳои миёна пайдо намуд, ки заминаҳои бунёди худро аз марҳилаи қаблӣ, яъне аҳди қадим гирифтаанд.

Аҳаммияти натиҷаҳои бадастовардаи доктринаи дараҷаи илмӣ дар амалия чунин тасдиқ карда мешаванд: Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки маводи ин рисола фаҳмишҳои илмиро оид ба мафҳуми моҳияти сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон мукамал гардонид, дар мукамалгардонии таҳқиқотҳои илмии назариявӣ оид ба таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи халқи тоҷик заминаи мусоидро фароҳам оварда, барои таҳқиқоти минбаъда дар ин самт ҳамчун сарчашма баромад менамоянд. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур имкон медиҳанд, ки мафҳуми сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон аз нигоҳи илмӣ муайян шуда, роҳҳои таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик амиқ карда шаванд.

– **муайян карда шуданд,** ки дар Қонунномаи Сосониён эҳтироми ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд мавқеи асосиро ишғол менамуд. Маврид ба зикр аст, ки қонуннома дар зери мафҳуми шахс ворисони зардуштӣ ва ғайризардуштиро дар назар дорад. Аҳолии ғайризардуштӣ аз ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳо бархурдор буданд, ки аҳолии маҳаллӣ аз онҳо истифода менамуданд. Бояд ишора кард, ки дар марҳилаи рӯи қор омадани ин санади таърихӣ-ҳуқуқӣ ҳамкориҳои хориҷӣ дар минтақа, махсусан аз ҷониби Сосониён ба таври хуб ба роҳ монда шуда буд. Аз ин хотир, дар доираи қонунномаи мазкур ҳуқуқ ва манфиатҳои аҳолии мулкӣ ва шахрвандони хориҷӣ баробар муқаррар карда шуд. Дар асоси муқаррароти он қобилияти ҳуқуқдорӣи шахс аз лаҳзаи таваллуд ва қобилияти амалкунӣ аз синни 15-солагӣ ба вучуд меояд.

– **қоркард карда шуд:** Дар асрҳои миёна ҳуқуқи инсон бештар тавассути афкори мутафаккирони тоҷику форс вориди андеша ва зеҳни мардум гардида, заминаро барои бунёди ҷомеаи адолатпарвар гузошт. Дар ин роҳ як қатор донишмандон, аз қабилҳои Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абунасири Форобӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Абуалӣ ибни Сино, Низомулмулки Тӯсӣ, Муҳаммади Ғазолӣ, Саъдии Шерозӣ, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Ҳусайн Воизи Кошифӣ ва дигарон саҳми арзишманд гузоштаанд. Афкори мутафаккирони тоҷик оид ба ҳуқуқи инсон дарбаргирандаи таъмини адолат байни инсонҳо, ҳимояи ҳуқуқи инсон бо роҳи тарбия намудани шахсони мансабдори давлатӣ, кушиши дар доираи адл, инсоф, авф, баробарӣ, хайрхоҳӣ маҳдуд намудани ҳокимият, ҳимоя

намудани ҳукуку манфиатҳои шахсони эҳтиёҷманд, ҷорӣ сохтани адолат дар ҷомеа тавассути ба роҳ мондани принсипи баробарҳуқуқӣ ва ғайра мебошад.

– **муаррифӣ карда шуд:** Бо назардошти он, ки сарчашмаҳои таърихӣ ҳуқуқӣ, аз ҷумла Авасто ва Қонунномаи Сосониён дар ташаккули мафҳуми ҳуқуқи инсон дар тамаддуни тоҷикону ориёӣён нақши муҳим бозиданд, мувофиқи мантиқ ва аҳамияти илмӣ зарур аст, ки дар назди Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ё Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Маркази илмӣ-тадқиқотии «Авасто» таъсис дода шавад. Фаъолияти он ба таҳқиқи решаҳои таърихӣ ҳуқуқи инсон, муқоисаи онҳо бо арзишҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва ташкили осорхонаи рақамии сарчашмаҳои ҳуқуқӣ равона гардад.

Баррасии эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ нишон доданд, ки натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинона ва ҳаматарафаи пажухишҳои назариявии марбут ба мафҳуми сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон, инъикоси ҳуқуқ ва озодиҳои инсон дар сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқии халқи тоҷик, инчунин таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик асос меёбанд.

– **барои корҳои таҷрибавӣ:** муаллиф ба таври мухтасар мавҷудияти ҳуқуқи инсон ва марҳилаҳои рушди онро дар масири таърих дар доираи низомҳои ҳуқуқӣ ва фарҳангҳои ҷудогона мавриди таҳлил қарор додааст. Аз нигоҳи муаллиф, ҳуқуқи инсон дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ тавассути низомҳои ҳуқуқии мухталиф инкишоф ёфта, дар шаклгирии ҳуқуку озодиҳои инсон саҳмгузори намудаанд. Муаллиф ишора менамояд, ки агар дар нахустин марҳилаҳои ҳастии инсоният арзишҳои ҳуқуқӣ арзи ҳастӣ намекарданд, инсон ҳаёти худро дар доираи арзишҳои одатӣ ва эътиқодӣ ба роҳ мемонд.

– **ғоя асоснок шудааст,** ки меъёрҳои муайянкунандаи ваколатҳои мансабии шахсоне, ки дар раванди баррасии масъалаҳои ҳуқуқӣ ва ё дар раванди ҷамъоварии далелҳои додгоҳӣ иштирок менамоянд. Ба онҳо ҳуқуқҳо, ваколатҳо ва вазифаҳои мӯбадон; варсардор (мӯбаде, ки маъмури иҷрои доварии эзидист); устондорон (волиён); оморгар, ҳисобдор ва хубра (эксперт); раиси оморгар (ради оморкорон); зиндонбон; шахна-посбон (полис, кӯйбонон ё прокуророн); дараҷадорони кӯйбонӣ (прокурорӣ-шаҳрбонӣ) ва ғ., ки ҳар як дар муносибат бо ҳуқуқҳои воқеӣ ва озодиҳои шахс дар рафти муносибатҳои муурофиявӣ саруқор доранд, дохил мешаванд.

– **муайян шудаанд:** муайян кардани мафҳум ва моҳияти сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон, таҳлили ҳаматарафаи таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик, муайян намудани ғояҳои бунёдӣ марбут ба ҳуқуқи инсон дар сарчашмаҳои нодири таърихӣ-ҳуқуқии давраи низоми ҳуқуқии зардушӣ, амиқан баррасӣ намудани вазъи ҳуқуқи инсон дар низоми ҳуқуқи мусулмонӣ ва дар ҳамин замина, пешниҳод намудани ҳулосаҳои илмӣ марбут ба таҳаввули андешаи ҳуқуқи инсон дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик маҳсуб мешавад.

– **истифода карда шуданд:** Ҳангоми даврабандӣ намудани ҷараёни ташаккули концепсияҳои ҳуқуқи инсон бояд дастовардҳои тамаддунҳои дигар ба назар гирифта шаванд. Даврабандии рушди дилхоҳ падидаи ҳуқуқӣ бо дарназардошти маҳаку омилҳои гуногун ба роҳ монда мешавад, ки ин омил ба инобат гирифтани фарҳанг ва тамаддунҳои наздикро низ ногузир мегардонад.

Дар назарияи муосири ҳуқуқшиносӣ ва сиёсатшиносӣ концепсияҳои гуногуни ҳуқуқи инсон ёдрас мегарданд.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми докталаб дар иштироки бевоситаи у дар таҳқиқи диссертатсионӣ, баррасии ғояҳо, таҳияи концепсияҳо, натиҷаҳо ва муқаррароти илмӣ то сатҳи навлонии илмии тадқиқоти диссертатсионӣ, муқаррароти илмии барои ҳимоя пешниҳодшаванда, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои байналмилалӣ зоҳир мегардад.

Дар маҷлиси шурои диссертатсионӣ аз 21 апрели соли 2026 қарор қабул карда шуд, ки ба Холиқзода Омина Абдулваҳоб дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ дода шавад.

Ҳангоми гузаронидани овоздиҳии пинҳонӣ дар шурои диссертатсионӣ аз 16 нафар аъзоёни шурои диссертатсионӣ, ки бо фармони Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 2022, №16/шд (бо тағйири ҳайат аз 5 июли соли 2024 № 224/шд) тасдиқ гардида, 14 нафар иштирок доштанд, ки аз онҳо 4 нафарашон докторони илм аз рӯйи ихтисоси диссертатсияи баррасишаванда мебошанд. Аз 14 нафар аъзоёни шурои диссертатсионии дар ҷаласа иштирокдошта, овоз доданд: ба тарафдорӣ додани дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ – 14 нафар, бюллетенҳои тақсимнашуда – 2 адад, муқобил – нест, бетараф – нест, бюллетенҳои безътибор – нест.

Раиси шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Азиззода У.А.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Қодиров Н.А.

21-уми апрели соли 2026.